

УДК 94:[323.232:7]](477.8)"1944/1953"(045)
DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(49\).2023.290335](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(49).2023.290335)

ПРОБЛЕМИ РАДЯНСЬКОЇ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ ПРОПАГАНДИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1944 – 1953 РР.

Віктор Дроздов

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та методики її навчання, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Ізмаїл
E-mail: victordroz dov.84@gmail.com
Scopus Author ID: 57273143500
Researcher ID: A-7822-2018
<https://orcid.org/0000-0002-1381-8878>

У статті схарактеризовано проблеми радянської монументальної пропаганди на західноукраїнських землях у повоєнні роки, пов'язані зі спорудженням пам'ятників республіканського значення. На основі аналізу архівних документів автор простежив особливості законодавчого регулювання та фінансування будівництва пам'ятників, які вплинули на затримку або невиконання урядових постанов щодо спорудження монументів. Проблеми фінансування та вади радянської бюрократичної системи висвітлено на прикладі будівництва пам'ятників Леніну у Львові, Дрогобичі й Чернівцях, О. Дундичу в Рівному, «Пагорбу Слави» у Львові та військового кладовища в Станіславі. Причинами, що впливали на невиконання завдань монументальної пропаганди, були обмеження фінансування спорудження пам'ятників як центральними, так і республіканськими органами влади, брак коштів у місцевих бюджетах, затримка подання або затвердження проєктної чи фінансової документації. Крім того, виокремлено ідеологічний чинник як головну причину відтермінування будівництва пам'ятників І. Франку й Т. Шевченку у Львові. Автор дійшов висновку, що радянський режим у повоєнні роки не мав достатніх ресурсів для створення ключових символічних місць з метою ефективного поширення офіційних наративів на західноукраїнських землях. Затримка в будівництві нових пам'ятників республіканського значення викликала незадоволення в партійного керівництва, що вимагало негайного розв'язання цих проблем. Це, зі свого боку, призводило до здешевлення виробництва пам'ятників, які відрізнялися від своїх початкових проєктів. Окрему увагу в статті приділено проблемі якості спорудження типових пам'ятників вождям держави та полеглим воїнам радянської армії.

Ключові слова: політика пам'яті, монументальне будівництво, пропаганда, сталінізм, західноукраїнські землі, Українська РСР.

Постановка проблеми. Монументальне мистецтво використовувалося в СРСР як один із найдієвіших засобів політики пам'яті. Споруджені пам'ятники не лише були об'єктами комеморації видатних постатей чи знакових подій. Вони сприяли закріпленню офіційної пам'яті, переозначенню символічного простору населених пунктів та його уніфікації відповідно до радянських канонів. Крім того, Сталін та його оточення широко застосовували монументальне мистецтво для пропагування власних ідеалів і звеличення особистих заслуг перед партією і державою [Тронько, Войналович, 1992, с. 86]. Анексувавши нові українські території в 1939 – 1941 рр., радянський режим разом з ідеологією поширював на них комеморативну культуру, а після повернення в 1944 р. продовжив конструювання нових місць пам'яті. На новоприсєднаних територіях влада, як правило, на місці знесених пам'ятників встановлювала нові, маркуючи в такий спосіб власну присутність і перетворюючи колишні пам'яттєві ландшафти на місця легітимації сталінського режиму. Проте ідеологічні цілі радянського керівництва не співвідносилися з матеріальними ресурсами післявоєнних років, тому меморіальна пропаганда мала суттєві проблеми в реалізації нових меморіальних проєктів. Дослідження цих проблем не лише дозволить з'ясувати особливості радянської меморіальної політики на західноукраїнських землях, але й

сприятиме деконструюванню міфу про ефективність сталінської командно-адміністративної системи, який є одним із центральних елементів пострадянської ідентичності. До того ж вивчення меморіальної пропаганди сталінського режиму на анексованих українських територіях є важливим у контексті порівняння із сучасним російським політичним режимом, ідентифікованим у публічному й науковому дискурсах як «рашизм» [Якубова, 2022], що використовує меморіальну пропаганду як засіб зросійщення населення тимчасово окупованих територій України [Іванець, 2018; Платмір, Хоменко, 2021; Зубченко, 2023].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з перших комплексних праць, присвячених вивченню основних етапів радянської монументальної пропаганди, є монографія П. Тронька та В. Войналовича «Увічнена історія України» [Тронько, Войналович, 1992], де проаналізовано спорудження пам'ятників радянським державним діячам, меморіалізацію «Великої Вітчизняної війни», а також будівництво пам'ятників діячам науки й культури. Створення радянського меморіального простору в УРСР за часів сталінського режиму становить предмет студіювання багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. С. Скульчик у монографії «Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві» [Скульчик, 2008] окрему увагу приділив політиці

сталінського керівництва щодо «місць пам'яті», підкреслюючи, з одного боку, його прагнення до тотального контролю над процесами збереження меморіальної спадщини й творення нових пам'яткових ландшафтів, а з іншого – брак фінансування й адміністративних засобів для цього. Розкриваючи питання повоєнного монументального будівництва в УРСР, автор наводив приклад Львова, де до фінансових та адміністративних проблем додавався ще ідеологічний чинник, зокрема певна символічна ієрархія в меморіальному будівництві. Практики радянської монументальної пропаганди розглянуто в монографії О. Гриценка [Гриченко, 2014], присвяченій вивченню трансформації символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України. Дослідник наголошував на наявності в радянському монументальному будівництві не лише «ієрархії імен», але й «ієрархії способів увічнення», за яким меморіальний об'єкт із найвищим символічним статусом будували з довговічних матеріалів (бронзи чи граніту) та споруджували на великій площі. Долю радянської монументальної спадщини на прикладі пам'ятників Леніну в Центральній Україні проаналізувала О. Гайдай [Гайдай, 2018]. Тиражованість пам'ятника Леніну в радянській монументальній пропаганді, на її думку, пояснюється потребою уніфікації публічного простору, з одного боку, й утвердження вищості та беззаперечності радянської влади – з іншого. Досліджуючи роль культурної спадщини у формуванні історичної пам'яті українського народу, Г. Денисенко приділила увагу характеристиці радянського меморіального простору [Денисенко, 2018]. Серед особливостей монументальної пропаганди радянського тоталітарного режиму істориків визначила жорстку регламентацію національно-патріотичної тематики в Україні.

Окремі наукові публікації присвячено перетворенню символічного простору західноукраїнських міст за сталінських часів. Зокрема, у статті М. Литвина висвітлено радянське символічне маркування подій радянзації 1939 – 1941 рр. у західноукраїнських містах [Литвин, 2019]. В. Середа здійснила ґрунтовний аналіз змін у символічному просторі Львова після Другої світової війни, розглядаючи місто як «*lieu de mémoire*» (місце пам'яті) [Середа, 2008]. Об'єктом її дослідницької уваги стали три основні маркери – пам'ятники, меморіальні таблиці й назви вулиць. Учена зауважила, що українці як найчисельніша етнічна група міста не домінували в радянському символічному просторі. Історію культурної спадщини Львова, зокрема й у радянський період, комплексно описав В. Бадяк [Бадяк, 2014]. Науковець висвітлив процес спорудження воєнних меморіалів і кладовищ, у тому числі «Пагорбу Слави», вказуючи на економію коштів під час його будівництва, що позначилося на його виконавсько-технологічній якості та естетиці. Питання трансформації меморіального простору Львова в радянський період розглянуто також у монографії Т. К. Амара [Амар, 2015] й статті П. Коряги [Коряга, 2022]. Радянські комеморативні практики в Чернівцях висвітлила С. Фрунчак [Frunchak, 2010], наголошуючи на зміні післявоєнної меморіальної політики влади порівняно з 1940 – 1941 рр. Учена

підкреслила стандартизований і радикальний характер цієї політики, спрямованої на формування почуття глибокої вдячності місцевого населення за «визволення» краю. Водночас монументальна пропаганда, на її думку, полягала й у практиках забуття тих, хто не був представлений «кам'яними наративами». Монументальну пропаганду в Прикарпатті як засіб утвердження радянської парадигми історії схарактеризувала У. Палійчук [Палійчук, 2014]. Дослідниця зауважувала, що прагнення отримати більший ідеологічний ефект від монументальної пропаганди негативно позначалося на мистецько-естетичному рівні та якості скульптурних творів. Процеси становлення і розвитку радянської монументальної пропаганди на Закарпатті проаналізовано в статтях П. Леню, де він простежив особливості спорудження пам'ятників Леніну [Леню, 2020] та процеси меморіалізації радянських «визволителів» у 1944 – 1946 рр. [Леню, 2021]. Серед проблем монументального будівництва в регіоні автор визначав фінансові труднощі, низьку якість спорудження пам'ятників і невідповідність деяких пам'ятників радянським канонам.

Постановка цілей. Метою статті є з'ясування головних проблем радянської монументальної пропаганди, що впливали на реалізацію політики пам'яті сталінського режиму на західноукраїнських землях у післявоєнний період. Завдання, які автор поставив у дослідженні, передбачають характеристику радянського законодавчого регулювання і фінансування будівництва монументів у повоєнні роки, висвітлення фінансових проблем спорудження пам'ятників Леніну в західноукраїнських містах, визначення ролі ідеологічного чинника у відтермінуванні будівництва пам'ятників І. Франку й Т. Шевченку у Львові, з'ясування впливу бюрократичної системи на невиконання урядових рішень щодо будівництва монументів на прикладі пам'ятника О. Дундичу в Рівному, виокремлення проблем меморіалізації «Великої Вітчизняної війни», характеристику проблеми якості встановлених типових пам'ятників на західноукраїнських землях.

Виклад основного матеріалу. У післявоєнний період сталінське керівництво взяло питання монументальної пропаганди під особливий контроль. Ще у воєнні роки було створено Комітет у справах архітектури при Раді Народних Комісарів (із 1946 р. – Раді Міністрів) СРСР, а на республіканському рівні – Управління у справах архітектури. Відповідні відділи з'явилися на місцях. Постанова Ради Міністрів СРСР від 29 травня 1946 р. «Про проектування і спорудження бюстів двічі Героїв Радянського Союзу, пам'ятників і монументів» встановлювала відповідальність радянських органів влади щодо будівництва пам'ятників, що мали важливе державне значення. Зокрема, Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів СРСР здійснював проектування бюстів двічі Героїв Радянського Союзу, а також усіх пам'ятників і монументів, які споруджувалися за рішенням уряду СРСР. Він затверджував проекти пам'ятників республіканського значення за погодженням із всесоюзним Комітетом у справах архітектури та Радою Міністрів відповідної союзної республіки. Споруд-

дження пам'ятників здійснювали місцеві органи влади винятково за затвердженими цим комітетом проектами, а витрати покривалися за рахунок місцевих бюджетів. Крім того, постанова зобов'язувала Комітет у справах архітектури при Раді Міністрів СРСР передбачити місця для встановлення бюстів, пам'ятників і монументів на головних площах, магістралях, у парках і садах під час розроблення генеральних планів міст [Килимник, 1961, с. 111–112].

Відповідну постанову «Про проектування і спорудження пам'ятників і монументів на Україні» ухвалила Рада Міністрів УРСР 7 серпня 1946 р., згідно з якою проектування пам'ятників і монументів покладалося на республіканський Комітет у справах мистецтв. Проекти мали бути погоджені Управлінням у справах архітектури та відповідними виконкомами обласних і міських рад, а «більш значущі» пам'ятники й монументи – зі всесоюзним Комітетом у справах мистецтв. Управління у справах архітектури здійснювало архітектурно-технічний контроль за спорудженням усіх пам'ятників і було зобов'язане суворо стежити за ходом будівництва, припиняючи його у випадку неякісного проведення будівельних робіт або порушення проекту. Виконкоми обласних і міських Рад депутатів трудящих, на які покладалося фінансування і будівництво пам'ятників, мали фіксувати дані про їхнє спорудження й закладати у фундамент меморіальну дошку встановленого зразка. Фінансування будівництва пам'ятників і монументів розпочиналося лише за наявності дозволу від Державного архітектурно-будівельного контролю [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 85–87].

Монументальні пам'ятники союзного й республіканського значення були головними офіційними місцями пам'яті, що використовувалися для проведення політичних ритуалів і комеморативних заходів. Їхнє спорудження передбачалося окремими постановами уряду й партії та мало пріоритетне значення. Упродовж 1944 – 1950 рр. було ухвалено 50 урядових постанов про спорудження пам'ятників в Українській РСР. Серед них за сімома постановами планувалося встановлення монументів у західноукраїнських містах: В. Леніну, Т. Шевченку, І. Франку й «героям Вітчизняної війни» у Львові, В. Леніну в Дрогобичі, «героям штурму» в Тернополі та О. Дундичу в Рівному [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 70, спр. 1941, арк. 1–4]. Асигнування з бюджету в 1946 р. забезпечували проектування і будівництво лише частини пам'ятників. Зокрема, з республіканського бюджету було виділено 2 млн крб, проте фінансування 12 пам'ятників на суму 12,5 млн крб не було забезпечено [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 7–8]. Міністерство фінансів УРСР у зв'язку із цим клопотало про встановлення першої черги будівництва, щоб не розпорошувати бюджетні кошти. У червні 1946 р. Управління у справах архітектури повідомляло, що частину пам'ятників будували за рахунок коштів місцевих бюджетів на загальну суму 3,2 млн крб, і клопотало про додаткове асигнування 7,7 млн крб [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 150].

Зважаючи на важкі післявоєнні умови відбудови, Рада Міністрів СРСР розпорядженням від 27 липня 1946 р. ввела обмеження щодо фінансування будів-

ництва пам'ятників. Було заборонено позалімітні капіталовкладення на спорудження пам'ятників і монументів вартістю понад 50 тис. крб [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 190]. У зв'язку з виданим розпорядженням фінансування будівництва пам'ятників на території УРСР призупинили, а капіталовкладення обсягом 2 млн крб перерозподілили серед місцевих бюджетів. Однак у листопаді Рада Міністрів СРСР усе ж дозволила профінансувати будівництво і проектування деяких пам'ятників у четвертому кварталі 1946 р. на суму 870 тис. крб [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 209], а в 1947 р. для завершення будівництва запланованих пам'ятників асигнувала ще 2,8 млн крб як виняток [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 5565, арк. 49–51].

Невпорядкованість фінансування була однією із причин невиконання планів будівництва пам'ятників. Зокрема, в 1948 і 1950 рр. відповідні асигнування в держплані не були передбачені [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 7239, арк. 91; ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 2041, арк. 36]. Освоєння коштів на спорудження пам'ятників було ускладнено також тим, що Рада Міністрів СРСР ухвалювала постанови наприкінці року (у 1948 р. – 29 листопада, в 1949 р. – 5 грудня) [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 2041, арк. 109]. Станом на 1 червня 1949 р. будівництво 28 пам'ятників і монументів було призупинено або не розпочато через ненадходження фінансових коштів [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 5565, арк. 213–217]. У цих умовах будівництво пам'ятників на західноукраїнських землях регулярно відкладали, а до 1950 р. встановили лише один із семи пам'ятників, передбачених урядовими постановами [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 70, спр. 1941, арк. 1–4]. Утім, невиконання урядових постанов щодо будівництва пам'ятників і монументів було системним явищем загальносоюзного масштабу. Як повідомляв в одному з листів заступник голови Держплану СРСР Кожевников, з 1918 по 1949 рр. урядовими рішеннями передбачалося спорудження 175 пам'ятників, проте впродовж тридцяти років було встановлено лише 48. При цьому «особливо незадовільно» ці рішення виконувалися в Москві [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 9520, арк. 73].

Проблема недофінансування витрат для спорудження пам'ятників, запланованих республіканським керівництвом, не зникла в післясталінський період. Наприклад, у квітні 1953 р. Держплан звертався до голови Ради Міністрів УРСР із проханням доручити Міністерству культури УРСР разом з Управлінням у справах архітектури впродовж місяця: а) укласти й подати уточнений перелік пам'ятників, які підлягають спорудженню і пропозиції про черговість їхнього проектування та будівництва в наступні роки; б) вивчити можливість здешевлення спорудження пам'ятників через використання дешевших матеріалів, ширшого застосування тематичних барельєфів і горельєфів замість дороговартісних великих скульптур; в) розробити питання про доцільність і можливість повторного застосування окремих елементів пам'ятників, які вже встановлено в Україні [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 9494, арк. 198].

Спорудження пам'ятника Леніну у Львові є одним із найпоказовіших прикладів фінансових проблем у радянському монументальному будівництві, що

відзеркалює суперечність між прагненням компартії якомога швидше радянлізувати меморіальний простір західноукраїнських міст і відсутністю достатніх фінансових ресурсів у радянського уряду. До того ж він засвідчує, за словами С. Єкельчика, неефективність радянської бюрократії навіть в ідеологічно пріоритетних справах [Єкельчик, 2008, с. 211].

Уперше закладка пам'ятника Леніну у Львові відбулася 17 вересня 1940 р. під час святкування річниці «визволення» Західної України. Його будівництво планували завершити в 1942 р., однак до початку війни з Німеччиною проєкт пам'ятника так і не підготували. У березні 1945 р. влада поновила його будівництво, видавши нову постанову, згідно з якою воно мало бути завершено в 1946 р. [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 2105, арк. 9]. Місцем спорудження обрали площу біля оперного театру. Як зазначає М. Литвин, монумент було збудовано на фундаментах пам'ятника А. Гітлерові, в основу якого було покладено плити з єврейських поховань Краківського цвинтаря [Литвин, 2019, с. 27–28]. Проєкт пам'ятника підготували в Москві скульптор С. Меркуров та архітектори І. Француз і В. Шараненко. Він складався з поясної фігури Леніна, який стояв за трибуною, та постаменту. У липні 1946 р. гіпсовий макет статуї було завершено, проте до кінця року не було укладено договір на її виготовлення з граніту й не надано необхідний матеріал [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 169]. У 1947 р. до держплану заклали 600 тис. крб на будівництво пам'ятника Леніну [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 5565, арк. 49]. Однак воно так і не розпочалося через затримку розгляду технічного проєкту всесоюзним Комітетом у справах мистецтв, який затвердив його лише 11 листопада 1947 р. Через це на будівництво була використана частина коштів (до 300 тис. крб). У 1948 р. Львівський міський відділ комунального господарства уклав договори з трестом «Будмонумент» і комбінатом «Росскульптор» на виготовлення скульптури з граніту й провадження будівельних робіт. Загальний кошторис склав 1993 тис. крб, проте план фінансування не було затверджено, внаслідок чого будівництво знову не було розпочато у визначені терміни [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 7239, арк. 37]. Разом із тим у жовтні 1948 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову, зобов'язавши Львівський облвиконком спорудити до кінця 1948 р. цей пам'ятник. Зрозуміло, що виконати цю постанову за відсутності фінансування було неможливо. Республіканський уряд звернувся до союзного з клопотанням виділити 1,1 млн крб на його будівництво, однак отримав лише частину коштів, яка мала піти на виготовлення скульптури й постаменту.

Зрештою, для прискорення спорудження пам'ятника було ухвалено рішення про відливання скульптурної фігури з бронзи. Це зменшило кошторисну вартість об'єкта до 1258,3 тис. крб (у перерахунок на ціни 1949 р. – 1555 тис. крб) [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 9520, арк. 58; ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 2041, арк. 35]. Упродовж 1948 – 1949 рр. скульптура (рис. 1) й постамент були виготовлені, проте їхній монтаж не було проведено через відсутність фінансування. Зокрема, обсяг капіталовкладень, виділених на будівництво пам'ят-

ника, станом на 1 січня 1950 р. становив лише половину суми від кошторисної вартості. Хоча Рада Міністрів УРСР неодноразово заявляла про необхідність завершення спорудження пам'ятника до кінця 1950 р., кошти так і не було виділено. Лише в жовтні 1951 р. Рада Міністрів УРСР виділила 580 тис. крб на завершення будівництва, а в листопаді затвердила генеральний кошторис на загальну суму 1195,67 тис. крб [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 4509, арк. 211]. Основні монтажні роботи було завершено до середини січня 1952 р. [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 2757, арк. 2]. 20 січня 1952 р. відбулося відкриття пам'ятника, спорудження якого розтягнулося майже на сім років.

Будівництво пам'ятників «вождю пролетарської революції» в інших містах також затягувалося. Причинами цього були як відсутність фінансування, так і непогодження ескізних проєктів та фінансових планів. Зокрема, перший проєкт пам'ятника Леніну в Дрогобичі відхилили через невідповідність «вимогам тематики монумента, його архітектурної композиції та у зв'язку з тим, що місце його встановлення було обране невірною, без урахування організації парадів і демонстрацій на площі» [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 64]. Хоча новий проєкт затвердили в 1946 р. та організували закладку пам'ятника, проте через відсутність фінансування його не збудували впродовж сталінських часів. До 1951 р. не було пам'ятника Леніну в Чернівцях. У травні 1950 р. сесія міської ради ухвалила рішення про спорудження пам'ятника «організатору більшовицької партії та радянської держави» на центральній площі міста. Однак через те, що не було видано урядову постанову й не затверджено проєкт всесоюзним Комітетом у справах мистецтв, місцева влада не отримала бронзу на будівництво монумента [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 2041, арк. 127]. У результаті міський виконком закупив бронзову фігуру в київському «Будмонументі», запроєктувавши будівництво постаменту за кошти міського бюджету. Проте й у цьому випадку будівництво пам'ятника не було дозволено без попереднього схвалення урядом УРСР і затвердження проєкту та фінансово-кошторисного розрахунку.

Якщо будівництво пам'ятника Леніну – головний символічний постаті радянського режиму – затягнулося у Львові через фінансові труднощі, то пам'ятники І. Франку й Т. Шевченку взагалі не були споруджені. Після ухвалення урядової постанови від 4 вересня 1945 р. планувалося виділити 130 тис. крб на їхнє проєктування в 1946 р., але через зміни до порядку фінансування проєктні роботи не було проведено. У 1950 р. влада повернулася до ідеї спорудження пам'ятника І. Франку у Львові. За клопотанням Ради Міністрів УРСР союзний уряд виділив 150 тис. крб на проєктування монумента [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 1990, арк. 120]. Львівський обком КП(б)У звернувся до ЦК КП(б)У з проханням дозволити звести монумент перед Державним університетом ім. І. Франка й перенести останки поета на місце його встановлення. Ескізний проєкт пам'ятника передбачав бронзову фігуру заввишки не менше 3 м на постаменті з полірованого червоного граніту. Для лиття бюсту (рис. 2) Львівський облвиконком навіть запропонував

використати бронзовий брухт, що залишився після демонтажу пам'ятників австро-угорським діячам [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 4509, арк. 145]. Відділ пропаганди та агітації ЦК КП(б)У підтримав пропозицію про спорудження пам'ятника в парку ім. Костюшко, проте перенесення останків І. Франка з Личаківського цвинтаря вважав недоцільним. Було підготовлено проєкт постанови, однак її так і не ухвалили. У резолюції секретаріат ЦК ЦП(б)У надав вказівку «утриматися від вирішення питання до завершення будівництва пам'ятника Леніну» [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 1990, арк. 119]. У 1953 р. республіканський уряд утретє повернувся до питання спорудження пам'ятника І. Франку, ухваливши відповідну постанову, проте її також не виконали й лише заклали пам'ятний знак на місці майбутнього монумента, який було відкрито в 1964 р.

Аналогічна ситуація була з пам'ятником Т. Шевченку. У 1951 р. виконкоми кількох обласних рад, у тому числі Львівської, клопотали перед Комітетом у справах мистецтв УРСР з проханням передати скульптурні постаті Т. Шевченка, виготовлені трестом «Будмонумент». Чотири бронзові скульптури поета відлили з метою подарунку однієї з них представникам української еміграції в Канаді (пам'ятник було встановлено в м. Торонто). Ще одна скульптура, як свідчать архівні джерела, була передана Академії наук УРСР і встановлена в Київському державному музеї Т. Г. Шевченка, а інші дві перебували в розпорядженні Комітету у справах мистецтв УРСР [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 9494, арк. 152]. Упродовж 1951 р. неодноразово вирішувалося питання про те, в якому місті будуть споруджені нові пам'ятники. У різних урядових документах вказувалося про необхідність встановлення пам'ятника у Львові через те, що постанова від 4 вересня 1945 р. так і не була виконана. Другим містом пропонували Сталіно (суч. Донецьк), Дніпропетровськ (суч. Дніпро) або Одесу [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 4509, арк. 157–160; ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 1990, арк. 232–237]. Зрештою, питання про пам'ятник Т. Шевченку у Львові й Одесі відклали до спорудження в цих містах пам'ятників Леніну [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 4509, арк. 302]. У 1953 р. питання про встановлення цих пам'ятників у Львові та Сталіно знову було порушено. Втім, якщо рішення щодо спорудження пам'ятника в Сталіно ухвалили (пам'ятник відкрили в 1955 р.), то пропозицію щодо Львова було відхилено [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 3250, арк. 39]. Згодом бронзова статуя стала частиною пам'ятника Т. Шевченку в Черкасах, який було встановлено в 1964 р. У Львові пам'ятник Кобзареві з'явився лише в 1965 р.

Отже, крім фінансових проблем, перепоною в будівництві пам'ятників І. Франку й Т. Шевченку у Львові був ідеологічний чинник, зокрема незавершеність будівництва центрального пам'ятника Леніну. Варто погодитися з тезою С. Єскельчика про існування певної символічної ієрархії пам'ятників у підрадянській Україні, за якою монументи українським національним діячам могли бути встановлені лише після спорудження пам'ятника Леніну [Єскельчик, 2008, с. 211]. Подібну практику

застосовували в інших обласних центрах (Станіслав, Тернопіль) та великих містах, проте в невеликих населених пунктах пам'ятники Т. Шевченку або І. Франку зводили без дотримання цього принципу.

Радянська бюрократична система нерідко була головною перепоною в спорудженні монументів. Як правило, всесоюзний Комітет у справах мистецтв затримував затвердження проєкту або Держплан забороняв виділяти необхідні кошти. Але були випадки, коли республіканський уряд не фінансував будівництво пам'ятників, затверджених на всесоюзному рівні. Прикладом цього є нерезалізований проєкт будівництва пам'ятника «герою громадянської війни» О. Дундичу. Постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 26 липня 1940 р. передбачала спорудження йому надмогильного пам'ятника в м. Рівне, у боях за яке він загинув [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 9494, арк. 70]. У післявоєнні роки центральне радянське керівництво повернулося до ідеї встановлення пам'ятника, але його вже вирішили спорудити в центрі міста. У березні 1949 р. Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів СРСР розглядав конкурсні проєкти пам'ятника О. Дундичу й рекомендував проєкт кінної статуї скульптора М. Баландіна. Загальна висота пам'ятника сягала 11,5 м, а вартість спорудження становила 1027 тис. крб. Проєкт пам'ятника всесоюзний Комітет у справах мистецтв затвердив без погодження із ЦК КП(б)У та Радою Міністрів УРСР, що суперечило визначеному законодавством порядку. Впродовж 1951–1953 рр. гіпсова модель кінної статуї (рис. 3) перебувала на Ленінградському заводі «Монумент-скульптура», але бронзове лиття не проводилося через відсутність коштів у Рівненській міськраді. Республіканський уряд дізнався про підготовку макету пам'ятника лише після того, як до нього звернувся директор ленінградського заводу з проханням вирішити питання про фінансування виробництва бронзової статуї. Однак кошти на спорудження пам'ятника не було закладено в бюджет, тому профінансувати його уряд не мав змоги. До того ж Рада Міністрів УРСР наголосила на порушенні урядової постанови 1940 р., за якою пам'ятник мали встановити на могилі О. Дундича, а не в центрі міста, у зв'язку з чим просила відхилити цей проєкт [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 9494, арк. 74–77]. Зрештою, надмогильний пам'ятник О. Дундичу у вигляді погруддя на постаменті спорудили в 1959 р.

Меморіалізація місць поховань військових радянської армії у «Великій Вітчизняній війні», крім облаштування братських та індивідуальних могил і спорудження надмогильних пам'ятників, передбачала створення сакральних місць, які б увічнювали героїчну пам'ять народу в боротьбі з нацистською Німеччиною. Одним із них був «Меморіал воїнів Червоної Армії» у Львові на місці колишнього кладовища «Пагорб Слави», де були поховані солдати й офіцери російської армії. Його будівництво було ухвалено місцевою владою в 1944 р. Доповідні записки Львівського обкому до голови Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрушова та секретаря ЦК КП(б)У Д. Коротченка дають уявлення про масштаби й символічне значення майбутнього меморіального комплексу [ЦДАВОВУ,

ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 29–30; ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 2828, арк. 1–2]. Він мав включати безпосередньо кладовище (некрополь) і розміщений поряд із ним пам'ятник «Перемога». Оздоблювальний матеріал для меморіалу було завезено з Відня, де також вироблялися художнє лиття барельєфів, меморіальних дошок і капітелі для колон, фігура бійця та інші складові для монументу «Перемога».

6 травня 1946 р. спорудження у Львові військового кладовища й монументу пам'яті «героїв Червоної Армії, які полягли в боях за визволення міста Львова», ухвалили урядовою постановою. Було затверджено найменування «Пагорб Слави» (у документі «Холм слави»), ескізні проекти архітектурного оформлення кладовища та монументу «Перемога» й виділено необхідні для його будівництва кошти (загальна сума – 3631 тис. крб, з яких 1500 тис. крб асигновано на 1946 р.). Строк завершення будівництва призначили на символічну дату – 7 листопада 1947 р. [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3349, арк. 25–26]. Проте новий порядок фінансування спорудження пам'ятників призупинив будівництво меморіального комплексу, а уряд СРСР відхилив клопотання про фінансування будівництва «Пагорбу Слави» в позалімітному порядку в 1946 р. і включив його до плану капітальних робіт у 1947 р. Крім того, Рада Міністрів УРСР зобов'язала Комітет у справах мистецтв до 1 травня переглянути кошторис із метою скорочення витрат на спорудження меморіального комплексу [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, арк. 55–61]. Львівська міська рада в 1947 р. зменшила кошторис на будівництво пам'ятника до 2 млн крб для того, щоб проектна документація могла бути затверджена на республіканському рівні [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 5565, арк. 50]. Лише в 1952 р. після встановлення гранітного обеліску солдатам російської армії, що полягли в боях під час Першої світової війни, було завершено всі будівельні роботи.

Часто ініціатива у створенні військових кладовищ належала місцевій владі. При цьому в уряді на такі ініціативи реагували не завжди позитивно. Так, у 1946 р. рішення про створення військового кладовища ухвалив Станіславський міськвиконком, за яким передбачалося перенесення могил загиблих воїнів і встановлення пам'ятника. Роботи із впорядкування кладовища й будівництва пам'ятника (рис. 4) мали завершити до другої річниці «визволення міста від німецьких загарбників» 25 липня 1946 р. [ДАІФО, ф. Р-11, оп. 2, спр. 7, арк. 65]. Кошторис на будівництво становив 705 тис. крб, але більша частина витрат (370 тис. крб) була покрита за рахунок участі в роботах громадськості міста, решта ж забезпечувалася коштами місцевого бюджету [ДАІФО, ф. Р-11, оп. 2, спр. 7, арк. 319]. Побудувати кладовище в заявлені строки не встигли, а його відкриття відбулося 23 жовтня. Наприкінці 1946 р. Комітет у справах мистецтв доповідав Раді Міністрів УРСР, що будівництво кладовища проводилося за ескізом, який не був завчасно поданий на розгляд і затвердження, а всі об'єкти було виконано з недовговічних матеріалів. Архітектурна рада Управління у справах архітектури виявила низку недоліків в архітектурно-художньому трактуванні й плануванні всього комплексу, а також

просила Раду Міністрів УРСР прийняти споруджений пам'ятник «воїнам-визволителям» як тимчасовий і дозволити розробити проєкт заміни тимчасових частин пам'ятника на постійні з довговічних матеріалів [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 5565, арк. 7]. До того ж фактичні видатки на зведення пам'ятника і кладовища склали 600 тис. крб, що не було погоджено з Радою Міністрів УРСР. У зв'язку з цим Держплан вимагав притягнути до відповідальності винних осіб за незаконні витрати коштів на будівництво кладовища. Окремою урядовою постановою було зафіксовано, що винуватця цього незаконного будівництва, голову Станіславського облвідділу архітектури В. Клочка, було звільнено й притягнуто до відповідальності [ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 5565, арк. 10–11].

Через післявоєнні фінансові проблеми будівництво дороговартісних пам'ятників регулярно відкладалося, постійно порушуючи визначені владою плани. Проте типові скульптури вождям держави й полеглим воїнам радянської армії встановлювали регулярно та у великій кількості. Наприклад, у Станіславській області станом на 1946 р. поставили 12 пам'ятників вождям, чотири з яких – у самому Станіславі [Шаповал, 2013, с. 196]. За даними каталогу-довідника Інституту історії Академії наук УРСР «Пам'ятки історії та культури Української РСР» [Тронько, 1987], упродовж 1944 – 1953 рр. на анексованих територіях було споруджено 84 пам'ятники Леніну, з яких 58 – у 1950 – 1953 рр. Варто зазначити, що чимало типових скульптур і бюстів не потрапили до названого вище видання. Братські могили й пам'ятники загиблим радянським воїнам і партизанам установили в Закарпатті впродовж весни-літа 1945 р. у дванадцятьох із тринадцяти окружних центрів краю та багатьох інших населених пунктах [Леньо, 2021, с. 145].

Однак масово встановлюючи нові ідеологічні маркери, влада зіткнулася з іншою проблемою – якістю їхнього спорудження. Регулярно в обласних звітах була інформація про потребу в реставрації пам'ятників, які руйнувалися через низьку якість. Наприклад, Львівський обласний відділ культурно-освітньої роботи у звіті за 1950 р. повідомляв, що негайної реставрації потребують два пам'ятники Леніну: у Сокалі, де необхідно було відновити фігуру Леніна, й у Пустомитах, де пам'ятник нахилився у фундаменті й руйнувався [ДАЛО, ф. Р-1340, оп. 1, спр. 17, арк. 216]. П. Леньо вказує на поширення в Закарпатті випадків незаконного виробництва пам'ятників Леніну і Сталіну, невідповідності монументів канонічному образу вождів, руйнуванню через неякісні роботи чи недовговічні матеріали. У лютому 1953 р. виконком Закарпатського обкому навіть заборонив виготовлення пам'ятників із бетону й гіпсу [Леньо, 2020, с. 400].

На республіканському рівні питання якості пам'ятників почали розглядати наприкінці 1940-х рр. Зокрема, постанови Ради Міністрів УРСР від 11 липня 1949 р. та 1 березня 1950 р. забороняли виготовлення скульптур без офіційного дозволу. Нова постанова від 30 грудня 1952 р. «Про поліпшення справи спорудження пам'ятників і монументів та підвищення якості виробництва монументальної і масової політичної і побутової скульптури в Українській РСР»

визначала такі проблеми монументального будівництва: спорудження пам'ятників без затверджених в установленому порядку проєктів або без проєктів узагалі; виготовлення монументальної декоративної скульптури з недовговічних, нетривких матеріалів; низькі ідейна спрямованість і рівень професійної майстерності; відсутність належної кваліфікації та виробничої бази в організаціях і відомствах, які займалися виробництвом масової політичної і побутової скульптури; неналежна увага до питань якості монументальної скульптури з боку обліккомів: незадовільна робота урядових органів щодо контролю за спорудженням пам'ятників і виготовленням монументальної скульптури. Уряд вимагав терміново усунути зазначені проблеми. Спорудження пам'ятників і монументів та встановлення у відкритих місцях монументальної і декоративної скульптури з недовговічних матеріалів заборонялося. Також уряд зобов'язував прискорити роботи з розвідки на території Закарпатської області родовищ білого мармуру для скульптури та організувати його видобуток [Килимник, 1961, с. 254–259].

Висновки. Радянізація пам'ятного простору західноукраїнських земель у повоєнні роки передбачала створення монументальних проєктів, які стали би центральними місцями пам'яті. Однак сталінська монументальна пропаганда не досягла поставлених цілей через брак фінансових ресурсів та вади радянської бюрократичної системи. Постанови й розпорядження 1946 р., з одного боку, підпорядкували центральним радянським відомствам питання затвер-

дження ескізних проєктів і фінансової документації пам'ятників республіканського значення, а з іншого – поклали фінансування на місцеві бюджети й установили обмеження щодо позалімітного капіталовкладення на спорудження монументів. Як наслідок будівництво таких ідеологічно пріоритетних місць пам'яті у Львові, як пам'ятник Леніну та «Пагорб Слави», затяглося до 1952 р., а чимало урядових постанов щодо спорудження пам'ятників не було виконано. Центральне керівництво неодноразово блокувало або затримувало фінансування будівництва пам'ятників республіканського значення, затягувало з ухваленням фінансової та проєктної документації. Причинами невиконання урядових постанов щодо зведення пам'ятників було неузгодження проєктної і фінансової документації на різних рівнях радянської бюрократичної системи. Зважаючи на наявність радянської символічної ієрархії, ідеологічний чинник відігравав вирішальну роль у спорудженні монументів українським національним діячам. Водночас кількість пам'ятників місцевого значення стрімко зростала, проте низька якість їхнього будівництва стала ще однією проблемою, врегулювання якої розпочалося в останні роки сталінського режиму.

Фінансування. Проведення дослідження стало можливим завдяки фінансовій підтримці з боку Канадського інституту українських студій (Canadian Institute of Ukrainian Studies, CIUS) від благодійного фонду «Dr. Vasyl Prychodko Memorial Endowment Fund».

Список використаних джерел

- Amar, T. C., 2015. *The Paradox of Ukrainian Lviv: A Borderland City between Stalinists, Nazis, and Nationalists*, Ithaca and London: Cornell University Press, 356 p.
- Frunchak, S., 2010. Commemorating the Future in Post-War Chernivtsi, *East European Politics and Societies*, Vol. 24, № 3, pp. 435–463. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325410364673>.
- Бадяк, В., 2014. *Пам'яткоохоронна історія Львова*, Львів: ЛНАМ, 160 с.
- Гайдай, О., 2018. *Кам'яний гість. Ленін у Центральній Україні*, Київ: К.І.С., 280 с.
- Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р-11, оп. 2, спр. 7, на 487 арк.
- Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. Р-1340, оп. 1, спр. 17, на 124 арк.
- Денисенко, Г., 2018. *Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті*, Київ: Інститут історії України НАН України, 319 с.
- Скельчик, С., 2008. *Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві*. Пер. з англ. М. Климчука, Х. Чушак, Київ: Критика, 303 с.
- Зубченко, О., 2023. Образ міста в окупації, *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*, № 1(57), с. 24–34. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1\(57\).280779](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280779).
- Іванець, А., 2018. До питання про використання Росією монументальної пропаганди як елемента окупаційної політики на тимчасово окупованій території Криму у 2014 – 2018 роках, *Українознавство*, № 4, с. 64–79. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(69\).2018.153581](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(69).2018.153581).
- Коряга, П., 2022. Особливості ідеологічного ознакування міського простору Львова в радянський період, *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*, № 29, с. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.29.8>.
- Килимник, О. (ред.), 1961. *Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду. 1917 – 1960 рр. Збірник документів в двох томах. Т. 2. (червень 1941 – 1960 рр.)*, Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 665 с.
- Леньо, П., 2020. «Ленініана» на Закарпатті: дослідження радянської монументальної пропаганди (1944 – 1991 рр.), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, № 1(42), с. 397–412. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(42\).2020.203264](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(42).2020.203264).
- Леньо, П., 2021. Меморіалізація «визволителів» у період превентивної радянізації Закарпаття (1944 – 1946 рр.), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, № 2(45), с. 142–150. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(45\).2021.247558](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(45).2021.247558).
- Литвин, М., 2019. Західноукраїнський вересень 1939 р.: маркери політики пам'яті, *Український історичний журнал*, № 5, с. 25–35.
- Палійчук, У., 2014. Монументальна пропаганда як засіб утвердження радянської парадигми історії (на прикладі Прикарпаття), *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*, № 7, с. 95–100.

Платмір, Я., Хоменко, Д., 2021. Монументальна пропаганда як засіб гібридної війни (на прикладі тимчасово окупованих територій ОРДЛО), *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*, № 2, с. 89–97. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2021-2-89-97>.

Середа, В., 2008. Місто як lieu de memoire: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова, *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*, № 2, с. 73–99.

Трощко, П. (гл. ред.), 1987. *Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник*, Київ: Наукова думка, 735 с.

Трощко, П., Войналович, В., 1992. *Увічнена історія України*, Київ: Наукова думка, 275 с.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ), ф. 2, оп. 7, спр. 2105, на 162 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3349, на 219 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 3939, на 232 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 5565, на 105 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 7239, на 157 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 7, спр. 9520, на 249 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 2041, на 186 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 4509, на 313 арк.

ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 8, спр. 9494, на 345 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань та українців (далі – ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 23, спр. 2828, на 185 арк.

ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 1990, на 250 арк.

ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 2757, на 10 арк.

ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 3250, на 175 арк.

ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 70, спр. 1941, на 52 арк.

Шаповал, Ю. (ред.), 2013. *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*, Київ: ІПІЕНД, 600 с.

Якубова, Л., 2022. Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії, *Український історичний журнал*, № 4, с. 78–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.078>.

References

Amar, T. C., 2015. *The Paradox of Ukrainian Lviv: A Borderland City between Stalinists, Nazis, and Nationalists*, Ithaca and London: Cornell University Press, 356 p. (in English).

Frunchak, S., 2010. Commemorating the Future in Post-War Chernivtsi, *East European Politics and Societies*, Vol. 24, № 3, pp. 435–463. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325410364673>. (in English).

Badiak, V., 2014. *Pam'iatkookhoronna istoriia Lvova* [The history of Lviv's preservation of monuments], Lviv: LNAM, 160 s. (in Ukrainian).

Haidai, O., 2018. *Kam'iany hist. Lenin u Tsentralnii Ukraini* [Stone guest. Lenin in Central Ukraine], Kyiv: K.I.S, 280 s. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (DAIFO), f. R-11, op. 2, spr. 7, na 487 ark. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. R-1340, op. 1, spr. 17, na 124 ark. (in Ukrainian).

Denysenko, H., 2018. *Kulturna spadshchyna u formuvanni istorichnoi pam'iaty* [Cultural heritage in the formation of historical memory], Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 319 s. (in Ukrainian).

Yekelchuk, S., 2008. *Imperii pam'iaty. Rosiisko-ukrainski stosunki v radianskii istorichnii uiavi* [Empire of memory. Russian-Ukrainian relations in the Soviet historical imagination]. Per. z anhl. M. Klymchuka, Kh. Chushak, Kyiv: Krytyka, 303 s. (in Ukrainian).

Zubchenko, O., 2023. Obraz mista v okupatsii [The image of the city under occupation], *Visnyk NTUU «KPI» Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, № 1(57), s. 24–34. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1\(57\).280779](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280779). (in Ukrainian).

Ivanets, A., 2018. Do pytannia pro vykorystannia Rosiieiu monumentalnoi propahandy yak elementu okupatsiinoi polityky na tymchasovo okupovani terytorii Krymu u 2014–2018 rokakh [On the Russia's using of monumental propaganda as an element of occupation policy in the temporarily occupied territory of Crimea in 2014–2018], *Ukrainoznavstvo*, № 4, s. 64–79. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(69\).2018.153581](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(69).2018.153581). (in Ukrainian).

Koriaha, P., 2022. Osoblyvosti ideolohichnoho oznakuvannia miskoho prostoru Lvova v radianskii period [The specifics of ideological symbols in the urban spaces of Lviv in the Soviet period], *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filosofski nauky*, № 29, s. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.29.8>. (in Ukrainian).

Kylymnyk, O. (red.), 1961. *Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR. Naivazhlyvishi rishennia Komunistychnoi partii i radianskoho uriadu. 1917–1960 rr. Zbirnyk dokumentiv v dvokh tomakh. T. 2. (cherven 1941 – 1960 rr.)* [Cultural development in the Ukrainian SSR. The most important decisions of the Communist Party and the Soviet government. 1917–1960. Collection of documents in two volumes. Vol. 2. (June 1941 – 1960)], Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury URSR, 665 s. (in Ukrainian).

Leno, P., 2020. «Leniniana» na Zakarpatti: doslidzhennia radianskoi monumentalnoi propahandy (1944–1991 rr.) [«Leniniana» in Transcarpathia: the study of Soviet monumental propaganda (1944 – 1991)], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istorii*, № 1(42), s. 397–412. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(42\).2020.203264](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(42).2020.203264). (in Ukrainian).

Leno, P., 2021. Memorializatsiia «vyzvoliteliv» u period preventyvnoi radianizatsii Zakarpattia (1944 – 1946 rr.) [Memorialization of the "liberators" in Transcarpathia during the period of preventive Sovietization (1944 – 1946)], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istorii*, № 2(45), s. 142–150. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(45\).2021.247558](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(45).2021.247558). (in Ukrainian).

Lytvyn, M., 2019. Zakhidnoukrainskyi veresen 1939 r.: markery polityky pam'iaty [West-Ukrainian September 1939: markers of memory policy], *Ukrainskyi istorichnyi zhurnal*, № 5, s. 25–35. (in Ukrainian).

Paliichuk, U., 2014. Monumentalna propahanda yak zasib utverdzhennia radianskoi paradyhmy istorii (na prykladi Prykarpattia) [The Monumental Propaganda as a Means of Asserting the Soviet Historical Paradigm (in the Example of Carpathian Region)], *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorichni nauky*, № 7, s. 95–100. (in Ukrainian).

Platmir, Ya., Khomenko, D., 2021. Monumentalna propahanda yak zasib hibrydnoi viiny (na prykladi tymchasovo okupovanykh terytorii ORDLO) [The monumental propaganda as a means of hybrid war (on the example of the temporarily occupied territories of

ORDLO)], *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Istorychni nauky*, № 2, s. 89–97. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2021-2-89-97>. (in Ukrainian).

Sereda, V., 2008. Misto yak lieu de memoire: spilna chy podilena pam'iat? Pryklad Lvova [City as lieu de mémoire: common or segregated memory? Case of Lviv], *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia sotsiologichna*, № 2, s. 73–99. (in Ukrainian).

Tronko, P. (gl. red.), 1987. *Pamiatniki istorii i kultury Ukrainiskoi SSR. Katalog-spravochnik* [Historical and cultural monuments of the Ukrainian SSR. Catalog-directory], Kiev: Naukova dumka, 735 s. (in Russian).

Tronko, P., Voinalovych, V., 1992. *Uvichnena istoriia Ukrainy* [Commemorated history of Ukraine], Kyiv: Naukova dumka, 275 s. (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVOVU), f. 2, op. 7, spr. 2105, na 162 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 7, spr. 3349, na 219 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 7, spr. 3939, na 232 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 7, spr. 5565, na 105 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 7, spr. 7239, na 157 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 7, spr. 9520, na 249 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 8, spr. 2041, na 186 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 8, spr. 4509, na 313 ark. (in Ukrainian).

TsDAVOVU, f. 2, op. 8, spr. 9494, na 345 ark. (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan ta ukrainiky (TsDAHOU), f. 1, op. 23, spr. 2828, na 185 ark. (in Ukrainian).

TsDAHOU, f. 1, op. 30, spr. 1990, na 250 ark. (in Ukrainian).

TsDAHOU, f. 1, op. 30, spr. 2757, na 10 ark. (in Ukrainian).

TsDAHOU, f. 1, op. 30, spr. 3250, na 175 ark. (in Ukrainian).

TsDAHOU, f. 1, op. 70, spr. 1941, na 52 ark. (in Ukrainian).

Shapoval, Yu. (red.), 2013. *Kultura istorychnoi pam'iaty: yevropeiskyi ta ukraïnskyi dosvid* [Culture of historical memory: European and Ukrainian experience], Kyiv: IPIEND, 600 s. (in Ukrainian).

Yakubova, L., 2022. Ontolohiia rashyzmu: Ukraina yak alter ego Rosii [Ontology of Rashism: Ukraine as an Alter Ego of Russia], *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 4, s. 78–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.078>. (in Ukrainian).

Viktor Drozdov

PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Methods of Teaching, Izmail State University of Humanities, Izmail

SOVIET MONUMENTAL PROPAGANDA PROBLEMS IN WESTERN UKRAINIAN LANDS IN 1944 – 1953

The article characterizes the problems of Soviet monumental propaganda in the Western Ukrainian lands in the post-war years, mainly related to building monuments of republican significance. Based on the analysis of archival documents, the author has outlined the peculiarities of legislative regulation and financing of the monuments' construction, which affected the delay or non-implementation of government decrees regarding the construction of memorials. The financial problems and the shortcomings of the Soviet bureaucratic system have been described in the example of the building of monuments to Lenin in L'viv, Drohobych and Chernivtsi, the monument to Oleko Dundysh in Rivne, the "Hill of Glory" in L'viv, and the military cemetery in Stanislav. The reasons contributing to the failure to fulfill the tasks of monumental propaganda included the limitation of funding for building monuments by both the central and republican authorities, the lack of funds in local budgets, and the delay in submitting or approving project or financial documentation. Furthermore, an ideological factor has been identified as the primary reason for postponing the construction of memorials to Ivan Franko and Taras Shevchenko in L'viv. The author concluded that Soviet memory politics, which aimed to Sovietize the memorial space rapidly, lacked the resources to create essential symbolic places to disseminate Soviet commemorative culture in the Western Ukrainian lands effectively. The delay in constructing new monuments of republican significance caused dissatisfaction among the party leadership, which demanded an immediate solution to these problems. These demands, in turn, resulted in cost-cutting measures during monument building, leading to deviations from their original projects. The article pays particular attention to the issue of the quality of typical monuments to the state's leaders and fallen soldiers of the Soviet army, which was also one of the problems of Soviet monumental propaganda.

Keywords: politics of memory, monumental building, propaganda, Stalinism, Western Ukrainian lands, Ukrainian SSR.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Рис. 1. Бронзова поясна фігура Леніна перед установленням у Львові (1952 р.). Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, ф. 1, оп. 30, спр. 2757, арк. 5.

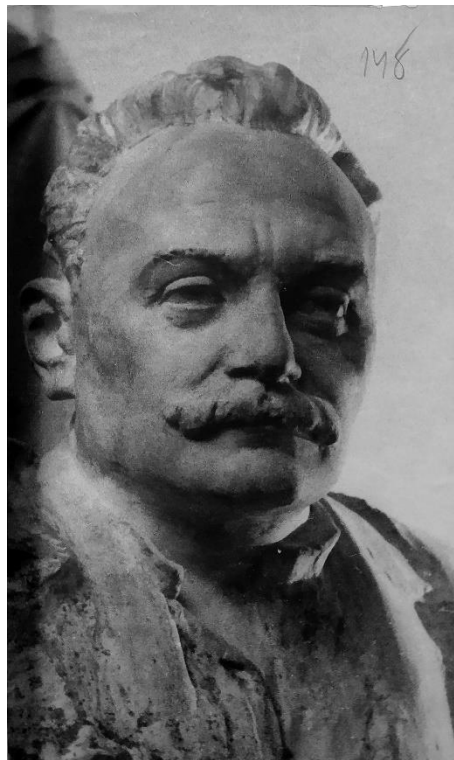

Рис. 2. Бюст І. Франка, виготовлений скульптором І. Северою (1950 р.). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 2, оп. 8, спр. 4509, арк. 148.

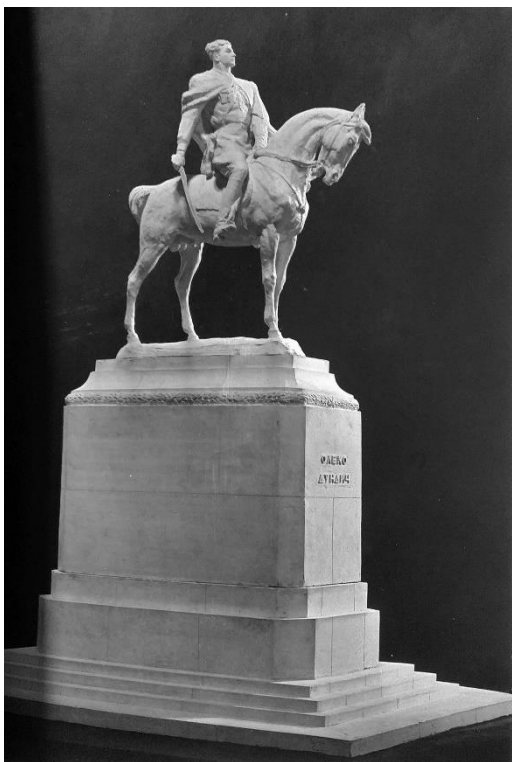

Рис. 3. Проект пам'ятника Олеко Дундичу для м. Рівне (1953 р.). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 2, оп. 8, спр. 9494, арк. 54.

Рис. 4. Будівництво пам'ятника на військовому кладовищі в м. Станіславі (1946 р.). Державний архів Івано-Франківської області, ф. Р-11, оп. 2, спр. 7а.